

АНАЛИЗА КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛИТЕТА У СРБИЈИ И ДЕЛИКТИ КОРУПЦИЈЕ У ПРИВРЕДИ

Станислав Ђукић
Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Деликти привредног криминалитета, а посебно кривична дела примања и давања мита, као елементи корупције, представљају не само веома озбиљну, већ и недовољно видљиву и непотпуно истражену друштвену појаву и феномен. Ради ефикасног спречавања од битног су значаја поуздана сазнања о њиховим обележјима, ради развијања одговарајућих механизма и мера супротстављања. У раду су обрађени одређени аспекти проблема деликата привредног криминалитета и корупције у Републици Србији. Посебно је апострофиран проблем кривичних дела привредног криминалитета у привреди, као један од најопаснијих и најштетнијих облика те негативне друштвене појаве. Такође, обрађени су одређени облици криминалних делатности у појединим гранама привреде и разматрани најважнији аспекти борбе против њих, у складу са одредбама Националне стратегије за борбу против корупције, Акционог плана за примену Националне стратегије за борбу против корупције и Закона о Агенцији за борбу против корупције. Осим тога, дат је и кратак осврт на законодавни оквир и активности и резултате које је полиција постигла у борби против ових појава. Деликти привредног криминалитета и корупције, као тешки облици криминалног деловања, не могу се у потпуности искоренити. Међутим, одређеним облицима борбе они се морају сузбити, са крајњим циљем да се адекватним средствима ефикасно сузбију и, ако је то могуће, да се искорене у оним областима у којима причињавају највећу штету. Штетност ових деликата, а посебно корупције, огледа се, пре свега, у њиховом погубном деловању на најважније друштвене вредности и добра: *демократске институције и тржишну економију*.

Кључне речи: *привредни криминалитет, привреда, корупција, борба против корупције, национална стратегија, превенција*

Увод

Привредни криминалитет заузима високо место у структури укупног криминалитета, како по броју кривичних дела, односно по квантитету, тако и по структури, динамици, појавним облицима, материјалним и другим последицама.

Повећана друштвена опасност од привредног криминалитета везана је за новије време, које карактерише буран привредни развој и успостављање бројних привредних веза на целокупном међународном плану. Материјалне и друге последице привредног криминалитета изазивају све снажнију друштвену реакцију, као и све чешћу међународну сарадњу на његовом спречавању и сузбијању.

Због својих специфичности, којима се јасно диференцира од осталих криминалних појава, већ дужи период представља предмет интересовања криминологије, криминалне политике и кривичног права, како на домаћем, тако и на међународном плану. Проучавање привредног криминалитета, као друштвене и уже криминолошке појаве, повезане са многим сегментима друштвеног живота, данас добија на актуелности, имајући у виду суштинске и бурне промене у социјалном, економском и политичком бићу друштва.

У научној и стручној литератури знатно мања пажња посвећена је оним аспектима привредног криминалитета који се односе на његово сузбијање, тј. практично поступање различитих органа и субјеката на откривању, разјашњавању и посебно доказивању деликтних понашања, која се сматрају привредним криминалитетом. Осим тога, актуелне тенденције у економским и привредним односима у нашем друштву, као што су власничка трансформација, висок проценат учешћа тзв. „сиве економије“, у бруто домаћем производу, појаве „прања новца“, злоупотребе компјутерске технологије и друго, стварају реалну основу за сасвим нове, нама до сада, осим из искуства других земаља, непознате облике привредног криминалитета, који, поред осталог, нису сви покривени законском регулативом.

Такође, нарочиту пажњу изазивају појаве организованог вршења кривичних дела привредног криминалитета, које најчешће имају све карактеристике професионалног и организованог криминалитета, при чему је ефикасност органа откривања и гоњења у обрнутој сразмери са степеном организованости и бројем лица која учествују у извршењу кривичних дела. На то указује и пракса полицијских и правосудних органа, као и статистички и други подаци о откривеним кривичним делима привредног криминалитета, који нам јасно стављају до знања да поједини, а истовремено и најопаснији облици овог криминалитета остају ван домашаја организоване друштвене реакције, односно не спречавају се и не кажњавају, па самим тим, временом, фактички постају легалан начин понашања у привредним и економским односима и друштвеним процесима.

Осим тога, потребно је истаћи да приликом откривања и доказивања већине кривичних дела привредног криминалитета, органима који се баве овом проблематиком, стоје на путу бројне тешкоће, које произилазе како од објективне ситуације у организацији и функционисању привредног живота, тако и од слабости у политичком животу, односно политичкој вољи и стратегији државе, као и у организацији самих тих органа. Треба напоменути и то да у криминалистичкој обради већине кривичних дела привредног криминалитета основни проблем представља фаза обезбеђења доказа. Постојећа литература која се бавила материјом сузбијања и спречавања привредног криминалитета кретала се у оквирима општих разматрања и глобалних сагледавања ове проблематике.

Приликом доношења одлуке о утврђивању Националне стратегије за борбу против корупције, Народна скупштина Републике Србије изразила је своју увереност у

значај развоја демократских институција, поштовања владавине права и пуног поштовања људских права и права мањина, као и свест о опасности деликата привредног криминалитета и корупције по привредни развој и друштвени морал. Управо истицање опасности по привредни развој указује на то колико су наведени деликти погубни по једну од највећих друштвених вредности – националну тржишну економију. Нажалост, у Републици Србији ставови јавности о овим деликтима, а посебно корупцији не поклапају се са законским дефиницијама, што је један од кључних разлога да борба против ових криминалних деликата још увек не постиже значајније резултате (Ђукић, С., 2015:274).

Данас деликти привредног криминалитета, а посебно деликти корупције, сасвим сигурно, представљају глобални феномен и један су од највећих проблема са којим се суочава савремено друштво. Они нападају све земље света, без обзира на њихово економско, друштвено или политичко уређење, тако да постоје и у најразвијенијим државама. Ипак, најчешће се јављају у земљама са нестабилним политичким режимима, односно земљама са приметним одсуством правно уређене државе. Различити облици коруптивних активности у многим земљама постали су толико раширени да прете да замене постојећи друштвени систем и наметну се као доминантни, чиме би се урушиле основне вредности друштва и оно одвело у безакоње и криминал. Како би се спречило да различите форме подмићивања постану доминантан облик односа међу људима, потребно је успоставити адекватне механизме деловања друштва у супротстављању овој друштвено неприхватљивој појави (Ђукић, С., 2015:275).

У првом делу овог рада наводе се одређени кључни теоријски појмови привредног криминалитета и корупције, описује се актуелно стање корупције у Србији и привреди, као и основне карактеристике и узроци привредног криминалитета и корупције у привреди, док се други део рада бави конкретном анализом њених појавних облика у појединим привредним гранама и аспектима борбе против кривичних дела привредног криминалитета, а посебно корупције у јавном сектору и привреди, полазећи од теоријских основа приказаних у првом делу рада и основних докумената као што су Национална стратегија за борбу против корупције, Акционог плана за примену Националне стратегије и Закона о Агенцији за борбу против корупције. У раду су предочене и конкретне активности и резултати које је полиција постигла у откривању и спречавању кривичних дела привредног криминалитета, који се односе на садашње слабости и на потребу ускорењања коруптивних активности у складу са најновијим теоријским концептима и Законом о Агенцији за борбу против корупције и процесу европских интеграција. Испитано је и каквог су значаја мере усмерене на спречавање привредног криминалитета које се преплићу са мерама репресивног карактера, чији је циљ кривично гоњење и санкционисање кривичних дела привредног криминалитета, са тежиштем на корупцију, те зашто је неопходно доношење добрих и квалитетних закона који су важни за превенцију криминалитета, које су негативне последице деликата привредног криминалитета и корупције по развој друштва, блокирање реформи, уништење привреде и друго. Саставни део рада биће и закључци који ће садржати најбитније предлоге за повећање ефикасности на сузбијању деликата корупције у привреди.

Дефинисање појма привредног криминалитета и корупције у Републици Србији

Врста деликвенције и типологија криминалних појава условљена повредама прописа у привредном и финансијском пословању назива се привредним криминалитетом (Бошковић, М., Марковић, М., 2015:209). То је феномен за који постоје различите дефиниције, у зависности од критеријума класификације преступништва и научнометодолошког приступа. Нека схватања полазе од кривичноправних одредби дела уперених против привреде, а друга од објекта кривичноправне заштите, тј. од дела усмерених према злоупотребама и другим видовима противправности у вези са организацијом и функционисањем привредних система и финансијског пословања. Овим су обухваћена само дела која представљају кривичноправну радњу и појављују се као фактор деликвентности унутар привредне организације и система. Чињеница је да различити приступи овом појму и појави највећим делом проистичу из различитости политичких и економских система у свету. Друга страна проблема настаје зато што се под привредним криминалитетом подразумевају различите врсте кривичних дела, како она против привреде, тако и она против службене дужности, а делом и кривична дела против имовине. Међутим, и у домаћој литератури сусрећемо се са тим проблемом и различитим приступима – од теоријских, законодавних стручних до других дефиниција.

Криминолошке и социолошке дисциплине дефинишу привредни криминалитет нешто шире, укључујући у тај појам, поред кривичних дела, и привредне преступе и прекршаје у функционисању система, као и дела уперена ка материјалним добрима, тзв. спољним угрожавањима, дакле и ка свим другим облицима имовинских деликата. Тако су се формирала два основна приступа у дефинисању привредног криминалитета: ужи и шири. *У ширем смислу*, под привредним криминалитетом подразумева се противправно понашање које надлежни државни органи (суд или неки други орган) квалификују као казнени деликт у за то утврђеном поступку. То подразумева деликвенцију физичких и правних лица у области финансијско-правног пословања (кривична дела, привредни преступи и прекршаји). *Ужи појам* привредног криминалитета подразумева само *кривичноправне привредне и финансијске деликте*, а искључује привредне преступе и прекршаје, чак и неке облике имовинских деликата.

У иностраној и домаћој теорији и пракси чињени су многи покушаји дефинисања појма привредног криминалитета, али јединствена, општа дефиниција усвојена. Различитост дефиниција појма привредног криминалитета потиче од чињенице да су оне формиране у различитим периодима, са различитих полазних позиција и у различите сврхе.

Међутим, знатно већи број теоретичара заступао је схватање да у привредни криминалитет, осим кривичних дела против привреде (глава XXII КЗ), спадају и кривична дела против здравља људи (глава XXIII КЗ), као и поједина кривична дела против службене дужности (глава XXXIII КЗ). Очигледно је да је код ових схватања доминантан формални критеријум, односно начин на који су инкриминисани као кривична дела.

Има много области у којима се јављају привредни деликти: од производње, складишно-магацинског пословања, унутрашње робне размене, спољнотрговинског промета, благајничког пословања до књиговодства.

Типични деликти привредног криминалитета су: фалсификовање новца, пореска утаја, кријумчарење, прање новца, проузроковање стечаја, недозвољена трговина, проневера, примање мита, давање мита, фалсификовање исправе и слично.

Када је у питању појам корупције може се рећи да је то сложен феномен и појава. Сам назив корупција (лат. *corruptio*) означава поквареност, кварност, изопаченост, разврат (Вујаклија, 1986:472), а у општем смислу подразумева занемаривање и злоупотребу службених дужности ради личне користи, као и поткупљивање и подмићивање службених особа (Николић, 2010:166).

У Конвенцији Уједињених нација против транснационалног криминала каже се: „корупција означава кривично дело учињено с намером обећања, понуде или давања државном службенику, посредно или непосредно непримерене користи како би предузео неку радњу или се од ње уздржао, а која је део његових јавних овлашћења односно дужности, као и измиривање или прихватање непримерене користи од стране јавног службеника како би предузео радњу или се уздржао од предузимања радње коју је дужан да предузме” (Ђукић, С., 2012).

Народна скупштина Републике Србије донела је Одлуку о утврђивању Националне стратегије за борбу против корупције (Службени гласник РС, број 109/2005). Овај стратешки документ дефинише корупцију као однос који се заснива на злоупотреби овлашћења у јавном или приватном сектору ради стицања личне користи или користи за другог. Дакле, под појмом корупција наведена дефиниција подразумева не само примање и давање мита, већ и сва кривична дела која се врше из користољубља злоупотребом овлашћења. Према овом стратешком документу појам корупције проширен је и на злоупотребе које се врше у приватном сектору.

Али, да би човек био моралан треба му већи или мањи напор у савлађивању инстинкта. Живећи у друштву, изложен је многим искушењима и мало је оних који ће признати као Оскар Вајлд: „Свему могу да се одупрем, изузев искушењима” (Мићуновић Д., 2011:7). Све то упућује на закључак да тамо где постоји политика, моћ и утицај, постоји и, у мањој или већој мери, корупција (Ђукић, С., 2015).

Опште карактеристике и узроци привредног криминалитета

Привредни криминалитет разликује се од класичног по сложености и динамичности појавних облика, мотивационим основама користољубља, специјализацији извршилаца, односно претежности *професионалне оријентације*. Стицај личних предиспозиција – склоности ка вршењу кривичних дела и објективних околности да је то у датим условима могуће, код овог облика деликвенције је пресудан. Само се тиме могу објаснити случајеви да се под истим условима привредног пословања и могућности извршилаца не јављају и закономерно привредни деликти. Ова врста криминалитета врши се континуирано и поприма облике професионализма, тим пре што се претежни део таквих кривичних дела извршава у неком од облика саучесништва, тј. организовано.

Конвенционални криминал често се сматра доминантним. Његова „видљивост” у односу на друге облике криминалних делатности доприноси погрешној перцепцији о стању криминала у једној земљи. С друге стране, постоје облици криминалног делова-

ња које је посебно тешко мерити, а који, са аспекта штетности последица које изазивају, заслужују посебну пажњу и посебан начин деловања друштва. На првом месту то су организовани криминал и корупција, коју већина земаља сматра основним проблемом, али која се због своје прикривености и интереса учесника у таквој (коруптивној) активности да остане тајна веома тешко открива и доказује (Ђукић, С., 2010:10).

У објекте и средства које користе извршиоци у привредни криминалитет спадају различити облици угрожене имовине, на пример: природни облик у виду материјалног предмета, ствари или роба у власништву; новчани облик у виду фалсификовања, готовинског и безготовинског плаћања у промету; коришћење права, овлашћења и моћи на различитим нивоима носиоца овлашћења и контролних функција. Овим видовима криминалитета угрожене су бројне привредне области, а посебно: производња, складишна делатност, транспорт и шпедиција, трговина, финансије, платни промет, банкарски систем и друге области.

Да би се репресивне мере успешно примениле, предуслов је да деликти привредног криминалитета, а посебно корупције, буду благовремено откривени. Да би се то остварило они се морају јасно препознати у реалном животу.

Привредни криминалитет, са становишта његовог сузбијања, има неколико основних карактеристика. То су: *прикривеност*, *динамичност* (променљивост појавних облика), *специјализација* и *професионализација извршилаца*, *специфичност доказивања* и *доказних средстава* и *специјализација у сузбијању привредног криминалитета* (Матијевић, М., Марковић, М., 2013:392).

Прикривеност се може испољити као прикривање и кривичног дела и извршиоца или само извршиоца, док је дело познато. Код привредног криминалитета ради се о томе да је по извршењу кривичног дела непознато и дело и извршилац. То је карактеристика у вези са постојањем јаким мотива да се не сазна за кривично дело, нити за учиниоца тог дела, односно да се прикрије злоупотреба овлашћења и прибављање личне користи или користи за другог таквом злоупотребом овлашћења, а што је у вези са постојањем свести да се врши недозвољена радња коју друштво санкционише као кривично дело. У вези са прикривеношћу треба истаћи да се откривањем дела открива и извршилац, с обзиром на то да је место извршења дела привредног криминалитета радно место, и да је за свако радно место везано једно лице. Прикривеност привредног криминалитета је прва значајна карактеристика која означава да је у овој области присутна изузетно висока тзв. „тамна бројка криминалитета“¹ која се испољава у виду „тамне бројке“ а која посебно долази до изражаја у реалном сагледавању стања и кретања овог вида криминалитета. Исказани статистички подаци о стању и кретању овог криминалитета не показују стварно стање извршених кривичних дела привредног криминалитета већ само број евидентираних кривичних дела као резултат активности надлежних органа на њиховом откривању. „Тамну бројку“ привредног криминалитета увек треба узимати у обзир, било приликом оперативне делатности на плану његовог сузбијања или статистичког

¹ Кривична дела против привреде и кривична дела против друштвене својине, како се у кривичноправном смислу могу третирати привредни деликти у нашем законодавству, чине око 25% укупног криминалитета. Од поменутог броја око 15.000 годишње процесуираних (оптужених) лица, 30% чине шумске крађе, а око 25% дела недозвољене трговине – тзв. шверца.

сагледавања и анализе стања и кретања привредног криминалитета у одређеном периоду (Бошковић, М., 2005). Разлози прикривености су многобројни, од тога да их извршавају професионални делинквенти способни да не оставе видљиве трагове дела, релативно велики размак између времена извршења и могућности уочавања настале штете, постојање групног интереса у ланцу извршења дела, променљивост облика и функција робе од сировине до готовог производа, његовог израза у новцу или другим вредностима. Посебним можемо одредити разлог друштвене толеранције у пријављивању. Свест о томе да је повређен неки шири, а не лични интерес, те чињеница да кривична дела чине личности „од ауторитета“ чини битним осујећеност пријављивања таквих деликата од стране оних који их уочавају, односно институционалног реаговања оних чија је реакција службена дужност.²

Динамичност привредног криминалитета, тј. променљивост појавних облика у којима се испољава (ради се о динамичној појави), значи да промене оних фактора и околности који омогућавају и олакшавају вршење кривичних дела и који утиче на сам начин извршења појединих дела, доводе и до промена појавних облика, тј. до настајања нових, модификације постојећих и нестајања превазиђених појавних облика. Ти фактори могу бити разноврсни, а њихова промена врши се због промене прописа, промене услова пословања, стања на тржишту, утицаја државе (стимулације појединих привредних грана и делатности) и сл.

Прилагодљивост новим условима је обележје привредног криминалитета чији се појавни облици веома брзо прилагођавају датим друштвеним (политичким и економским) условима. Прилагодљивост условима извршења кривичних дела зависи од облика својине, положаја привредног субјекта, начина пословања, видова државне и тржишне регулације, инвестиционе политике, кредитних услова и услова плаћања. Сви ти фактори, како унутрашњи тако и спољашњи, многоструко су променљиви не само по времену него и у простору, што доводи до промена услова пословања који или сужавају или поспешују привредну активност, а самим тим и потребу прилагођавања деликтних радњи.

Специјализација и професионализација извршилаца дела привредног криминалитета произилази из чињенице да је привредни криминалитет условљен факторима који константно постоје и проузрокују понављање истих појавних облика од стране више извршилаца, при чему се то врши у серијама. Серијске нападе истог облика врше различита лица која раде на истоврсном радном месту. То даље проузрокује специфичну професионализацију извршилаца, који под истим или сличним условима годинама понављају криминални напад, усавршавају облик напада и прилагођавају промени појединих услова, те им криминал постаје основни извор прихода. Томе можемо додати и повезивање лица у вршењу криминалне делатности, чиме се јављају и елементи организованости привредног криминалитета.

Када се говори о **специфичности методике доказивања** треба истаћи да, пошто сваки пословни догађај у привредном пословању прати одговарајућа документација и пошто привредни субјекти имају законску обавезу вођења књиговодства, основни доказ при разјашњавању и доказивању ових кривичних дела управо је та

² На непотпуност података о привредном криминалитету указује и следећа чињеница: док су интерна и екстерна ревизија одиграле кључну улогу у откривању привредног криминала у 42% компанија на тржишту централне и источне Европе, више од четвртине свих превара откривено је сасвим случајно. То значи да су регистровани случајеви процентуално мали у односу на њихову стварну распрострањеност.

документација (која се ради прикривања кривичних дела фалсификује или уништава и оштећује), као и пословне књиге привредних субјеката. Ради ефикасне криминалистичке обраде привредног криминалитета ове доказе неопходно је благовремено обезбедити и привремено одузети, те на тај начин спречити њихово уништење или оштећење.

Разноликост појавних облика зависе од области у којој се корупција испољава, погодности које доприносе њеном вршењу, услова у којима се одвија и личних карактеристика учинилаца.

Распрострањеност и међународни карактер је карактеристика корупције која означава да се она одвија у готово свим областима друштвеног и економског живота и на свим нивоима, при чему границе између држава нису препрека за њено одвијање и ширење;

Користољубиви мотив је карактеристика која произилази из саме природе корупције да се прибави незаконита имовинска корист злоупотребом овлашћења.

Неетичност је карактеристика корупције која се одражава кроз грубо кршење општепризнатих моралних вредности друштва, као што су демократија, поштовање закона, поштовање личности, интегритет, радне вредности, економичност, ефективност и друго.

Привредни криминалитет, како по обиму и структури, тако и по друштвеној опасности, таквог је карактера да у његовом спречавању и сузбијању могу учествовати само стручно оспособљени и специјализовани кадрови за поједине секторе привредног пословања (спољна трговина, финансије, туризам, банкарско пословање и сл.) и то не само полиције, већ и других органа откривања и гоњења (инспекције, завод за обрачун и плаћања, финансијска полиција, тужилаштво, суд). Осим тога, и организација ових органа, а посебно полиције, мора бити прилагођена уској специјализацији и професионализацији у сузбијању привредног криминалитета.

Корупција и мито, као негативне друштвене појаве, јављају се практично од формирања првих држава и од појаве лица која обављају послове државне власти. Са развојем државе, корупција и мито добијају своје карактеристичне појавне облике за поједина друштва и државе, при чему се ти облици мењају и прилагођавају новим условима, продирући у све поре државне власти. Ова појава угрожава економску, политичку и друштвену моћ сваке државе, утиче на стварање и развој сиромаштва, али и сиромаштво повратно делује на корупцију, јер у одређеним случајевима оно може бити узрок вршења корупцијских кривичних дела (Фалацић А., 2008:66). Корупција је типична реципрочна активност, јер се заснива на принципу даш-дам, а делује кроз мрежу односа против којих се треба борити уз помоћ мреже судова, полиције и невладиних организација. Суштина је у дискрецији и тајности. То је обично игра „један на један,, тешко се открива и још теже доказује. Ризик од откривања је смањен, јер је обостран и делотворан и крајње ефикасан. Резултат корупције увек је изванредан и безрезервно сигуран: „Ја теби – ти мени – сад и овде.” (Миливојевић З., 2012:11).

Постоји мноштво узрока привредног криминалитета и деликата корупције у привреди, од којих треба посебно истаћи: недовољно изграђен привредни систем, неусклађен са економским законитостима, политичким, правним и другим условима; бирократске злоупотребе дискреционих овлашћења од пословодних и управљач-

ких структура; низак ниво свести и стручних знања руководица и радника на кључним местима; лоша организација процеса пословања; недостатак личне одговорности; непостојање или лоша организација контроле; затвореност према јавности и не транспарентност доношења и спровођења одлука; кумулација више неспојивих функција у једној личности и друго (Ђукић, С., 2013).

Појавни облици привредног криминалитета у појединим привредним гранама

Одређени појавни облици привредног криминалитета постоје готово у свим привредним гранама. Корумпирани носиоци јавних и економских овлашћења непрестано их мењају и прилагођавају променама у привредном животу, тражећи начине да искористе недореченост прописа или прешироко дата дискрециона овлашћења и друге слабости система, како би незаконито остварили личну имовинску корист или корист за другог. При томе, не само да користе и злоупотребљавају такве слабости система, него у одређеним случајевима активно учествују у стварању таквих погодности за вршење корупције. Привредне гране у којима је корупција најизражајнија су, пре свега, трговина (унутрашњи промет роба и услуга, спољнотрговински промет роба и услуга, а у новије време и електронска трговина), производња, област индустрије и грађевинарства, област банкарства и других финансијских токова, а у нераскидивој вези са корупцијом у привреди је корупција у државним органима, а посебно у оним органима који врше контролну функцију.

Привредни криминалитет у области промета роба и услуга

Област промета роба и услуга једна је од најугроженијих привредних грана са аспекта корупције. У овој области присутни су многобројни и најразноврснији облици корупције, а узрок томе је веома изражена супротност између закона о тржишној привреди и логике профита по којима се одвија комплетна привредна делатност у овој области и, са друге стране, бирократских ограничења која су контрадикторна овим принципима. Условна противречност настаје између субјеката који послују по економским тржишним законима и других који путем разних појавних облика корупције настоје да остваре незакониту добит.

Привредни криминалитет у унутрашњем промету роба и услуга

У унутрашњем промету роба и услуга карактеристични појавни облици корупције су давање незаконитих провизија, проневере, преваре, утаје пореза и друга по реска кривична дела, извлачење новца из легалних токова и разне злоупотребе службеног положаја. Давањем незаконитих провизија одговорна лица у правним лицима, ради стицања личне добити на незаконит начин, односно стицања незако-

ните добити за друга физичка или правна лица, обећавају, нуде и плаћају провизије које су, у ствари, мито за обављање пословног односа под повољнијим условима за онога који провизију даје, при чему прималац провизије најчешће на штету своје фирме, односно правног лица у којем је запослен, кроз незакониту провизију стиче имовинску корист.

Проневера је једно од класичних кривичних дела привредног криминала, односно економског и финансијског криминала, како се данас све чешће назива. Суштина проневере је у незаконитом присвајању новца или покретних ствари које су службеном или одговорном лицу, а најчешће рачунопологачу, поверене у вршењу његове службене дужности. У области унутрашњег робног промета често се врше преваре у привредном пословању, које су посебно изражене у привредама које се налазе у процесу транзиције. Један од најчешћих актуелних појавних облика кривичног дела преваре у овој области јесте оснивање и пословање предузећа – правних лица, без намере да се она баве легалним пословањем, већ да на штету других правних лица – пословних партнера, одговорна лица (власници и директори) у таквим правним лицима прибављају незакониту корист за себе. Посебно изражен облик корупције у области унутрашњег промета роба и услуга, а уједно и један од најраспрострањенијих облика финансијске недисциплине правних субјеката у Републици Србији, јесте избегавање плаћања дажбина које представљају јавни приход, почев од царина, разних врста пореза, а нарочито акциза и пореза на промет роба и услуга, до разних такси, доприноса и других фискалних обавеза. Неадекватни прописи у овој области, одсуство ефикасне контроле и инструмената наплате, уз раширену корупцију, у знатној мери су допринели масовности ове појаве у последњих петнаест година.

Карактеристичан облик јесте приказивање лажног промета преко „фантомских предузећа” на која се преваљују пореске обавезе, а од увођења пореза на додату вредност, фалсификована документација ових предузећа често се користи као улазна документација за робу без легалног порекла, дакле за убацивање кријумчарене или робе произведене „на црно” (без евидентирања у пословним књигама) у легалне токове. Један од актуелних појавних облика корупције у унутрашњем промету роба и услуга, а који је у тесној вези са избегавањем плаћања пореза и других дажбина које представљају јавни приход, представља извлачење готовог новца из легалних токова на основу фалсификоване документације о наводном откупу робе која не постоји и од лица која ту робу никада нису продала правном лицу са чијег се рачуна готов новац извлачи. Тако се кроз лажну пословну документацију приказује непостојећи откуп пољопривредних производа, половне опреме, секундарних сировина итд., а након тога се, уз задржавање одређене провизије, готов новац предаје одговорном лицу из предузећа које је новац уплатило на рачун предузећа са чијег се рачуна новац извлачи. У оваквим незаконитим трансакцијама такође се формира лажна пословна документација по којој се најчешће фактуришу непостојеће услуге, као што је истраживање тржишта, закуп пословног простора, изнајмљивање опреме, складиштење робе и др., при чему је битно да су то услуге које су неповерљиве за контролне органе. Парцијалним проверама или контролом пословања код сваког од ових субјеката немогуће је открити незаконитости у пословању, јер је пословном односу дат привид легалности.

Привредни криминалитет у спољнотрговинском промету роба и услуга

У области спољнотрговинског промета роба и услуга најчешћи појавни облици корупције везани су за лажно декларисање робе, закључење штетних уговора, нелојалну конкуренцију и неовлашћено посредовање и заступање.

Лажним декларисањем роба избегавају се у потпуности или делимично дажбине које се плаћају у спољнотрговинском промету (царина, акциза, порез на додатну вредност). Роба се лажно декларише на више начина, тако што се или наводи друга врста робе на коју се не плаћају наведене дажбине или се плаћају по нижој стопи, или се лажно умањује вредност робе и тиме смањује основица за обрачун наведених дажбина, или се лажно умањује количина робе. Неретко, у овим незаконитим радњама учествују корумпирани државни службеници (цариници, тржишни инспектори, одговорна лица која раде на узорковању робе итд.) који примају мито да би у оквиру своје службене дужности извршили радњу коју не би смели да изврше или не изврше службену радњу коју су били дужни да изврше.

Закључење штетних уговора у области спољнотрговинског промета један је од облика корупције у тој области, који се веома тешко открива и доказује, а којим се могу причинити огромне штете не само за предузеће на чију штету се такав уговор склапа, већ и за националну економију, а што може бити посебно изражено у процесу транзиције.

Нелојална конкуренција подразумева преотимање спољнотрговинских послова другим фирмама. Она је могућа и у области унутрашње трговине. У спољнотрговинском пословању не наноси штетне последице само привредним субјектима већ и домаћој економији. У нелојалној конкуренцији коруптивно понашање може бити злоупотреба приликом уговарања спољнотрговинских послова, непоштовање тржишних услова и коришћење начина уговарања који је супротан добрим пословним обичајима, па и законским одредбама.

Неовлашћено посредовање и заступање у пословима спољнотрговинског промета такође је у тесној вези са корупцијом. Према позитивним прописима, којима је регулисана материја спољнотрговинског промета, том делатношћу, као и делатношћу посредовања и заступања у тим пословима, могу да се баве искључиво правна лица која су за ту делатност регистрована, односно која за њено обављање имају потребна одобрења надлежних државних органа.

Привредни криминалитет у поступку својинске трансформације

Почетак деведесетих година прошлог века означио је и почетак мењања својинских односа над средствима за производњу. Уз друштвену својину, као тада доминантан облик својине и државну својину, почиње оснивање приватних предузећа и предузећа у мешовитој својини. Средином деведесетих почиње процес својинске трансформације, који су пратили недоречени прописи, али и бројне злоупотребе и изигравања прописа који су регулисали материју трансформације друштвене у друге

облике својине. Руководeћи и други радници у предузећима, најчешће директори, отуђивали су пословне просторије и основна средства по нижим ценама од стварних и тако умањивали вредност имовине предузећа предвиђене за откуп или су на други начин обезвређивали друштвену имовину, улазећи у сумњиве аранжмане са приватним предузећима. Такође су непотпуно приказивали имовину, чија се трансформација вршила, или су приликом процене овлашћеном лицу за обављање ових послова подносили фалсификовану документацију о вредности капитала предузећа, стварали фиктивне обавезе друштвеног предузећа пре трансформације, нетачно приказивали књиговодствену вредност основних и обртних средстава и др. Релативно мали број откривених и пријављених кривичних дела у овој области делимично је последица лоше законске регулативе која је практично стимулисала вршење злоупотреба у области трансформације власништва, али и највећим делом последица недовољних активности које су предузете на откривању злоупотреба у овој области.

Злоупотребе у поступку трансформације друштвене у друге облике својине најчешће су вршене прикривањем битних елемената при вршењу процене друштвеног капитала, што је доводило до умањења вредности друштвених средстава у корист деоничара или приватних власника. Провером је било тешко доказати злоупотребе, услед недоречености законских решења која су у почетку процеса трансформације непотпуно и непрецизно регулисала питање процене друштвеног капитала. На основу таквих прописа није било лако преиспитати правилност већ спроведених трансформација, нарочито у периоду високе инфлације. Али, својинска трансформација је процес који траје, а време ће показати да ли је у том процесу било и злоупотреба.

Привредни криминалитет у области индустрије и грађевинарства

Корупција у области индустријске производње и грађевинарства најчешће је везана за незаконитости приликом реализације великих инвестиција. Огромна вредност инвестиционих радова представља велико искушење за корумпиране чиновнике, одговорна лица у правним лицима и друга лица да прибаве незакониту имовинску корист. Разне су злоупотребе у овим областима.

Једна од злоупотреба одвија се приликом спровођења поступака јавних набавки, тако што се разним начинима врши фаворизовање одређеног учесника тендера, са којим је унапред, уз одређену новчану или другу надокнаду, договорено да ће баш он добити посао. Корупција се у овим областима, а посебно у грађевинарству, често одвија преко посредника. Тако послове добијају посредници (мешетари, менаџери), дакле лица која корупцијом обезбеђују послове другима, уз провизију у висини договореног процента од вредности посла. Они проналазе и уговарају послове, обезбеђују потребне дозволе код надлежних органа, а добијени посао најчешће уступају разним под извођачима.

Корупција у овој области често се врши кроз накнадно уговарање додатних радова, анексе уговора, надуване привремене и окончане ситуације, лажно приказивање увећаних количина материјала од количина које су заиста утрошене, увећаних цена или лошијег квалитета од уговореног и уграђеног. Такође, постоје и разни облици корупције и злоупотреба у раду надзорних органа, вештака и инспекцијских органа.

*Привредни криминалитет у области банкарског пословања,
девизног пословања, располагања готовим новцем
и кредитној политици*

Осим у области унутрашњег робног промета, велике злоупотребе и преваре, као најкарактеристичнији облици корупције, догодили су се и у областима банкарског пословања и пословања других финансијских организација. Највеће финансијске преваре у Републици Србији одиграле су се почетком деведесетих година прошлог века, када су десетине хиљада штедиша сумњивих банака и штедионица остале без својих штедних улога. При томе, постојала је јака коруптивна спрега власника таквих банака и штедионица са врхом актуелне власти, на шта указују чињенице да су ове банке и штедионице добиле сва потребна одобрења, гаранције и дозволе за рад, да њихово пословање није контролисано и друго. Највеће финансијски штетне последице по грађане Србије везане су за злоупотребе такозване старе девизне штедне, за коју је гарантовала Народна банка. Овај новац је у дужем периоду извлачен из банака на разне начине, под видом легалних банкарских послова, који су имали погубне ефекте по штедише. Велика финансијска средства прикупљена кроз Зајам за препород Србије такође су злоупотребљена тако што су у виду кредита дата привилегованим корисницима и утрошена у највећем броју случајева потпуно ненаменски. Обвезнице овог зајма потпуно су обезвређене, тако да уложена средства нису враћена даваоцима.

Једна од области у којој се у последњих неколико година у великој мери избегавало плаћање пореза је организовање игара на срећу. Избегавано је и обрачунавање и плаћање пореза на добитке од игара на срећу – погађање спортских резултата. Многе од наведених превара није било могуће благовремено разоткрити и кривично процесуирати због заштите коју су учиниоци имали од највиших органа власти, а која се заснивала на корупцији. Ова заштита често се огледала у непримењивању закона од надлежних јавних тужилаштава и судова (образлагано аргументима да се ради о грађанско правним – уговорним односима, а не о кривичним делима). У периоду од почетка деведесетих година, па све до 2001. године, банке су постале и биле отуђењени центри финансијске моћи преко којих су вршене многе незаконите радње. Корупција у банкарском пословању најчешће је вршена при одобравању наменских кредита, као и у погледу не наменског трошења одобрених кредита.

Сузбијање привредног криминалитета у Републици Србији

У области привреде последице су највидљивије и најтеже, а огледају се не само кроз имовинску корист за извршиоце кривичних дела, с једне, и штету (имовинску или не имовинску или комбиновану) коју трпе физичка и правна лица, с друге стране. По друштво су много опасније економске последице у привреди које се одражавају кроз угрожавање тржишне економије (онемогућавање привредног развоја

друштва и уништавање привреде), смањење бруто домаћег производа, умањење спремности на инвестиције, повећање задужености земље, пораст сиромаштва грађана итд. Не треба занемарити ни друштвено-политичке последице корупције у привреди, као што су: угрожавање демократских институција, повећање трошкова функционисања државе, стварање неповерења грађана према власти и њеним органима, блокирање реформи, рушење међународног угледа земље, ширење организованог криминала, повећање стопе незапослености, социјално раслојавање, заражање моралних вредности друштва, апатија грађана итд. За спречавање кривичних дела привредног криминалитета у области привреде потребне су посебне мере, због међузависности привреде и осталих сектора и коруптивног понашања унутар ње. Привреда је у тешком положају због дугогодишње кризе и текућих реформских процеса.

Нужан пратилац уласка страног капитала у земље у транзицији јесте и улаз тзв. „прљавог новца”, чиме се искључује здрава конкуренција, а носиоци таквог криминалног деловања, због своје моћи и привидно законитог деловања, постају све јачи и недодирљиви. Финансирањем политичких странака остварују утицај на полицију

и судство, као и на садржај закона који се доносе, а којима се треба борити против организованог криминала (Dolgova, A., 1997). Демократске промене у Србији, које су почеле 2000. године, и повратак земље у значајне међународне институције, имали су за последицу одређен помак у раду домаћих органа правосуђа и органа унутрашњих послова, а све ради супротстављања организованом и међународном криминалу на билатералном, регионалном и глобалном плану. Наиме, извршене су реформе у оквиру правосуђа, органа унутрашњих послова, а на законодавном плану дошло је до извесних активности.³ Дефинисање појма организованог криминала у многим државама сматра се првим кораком за његово успешно сузбијање унутар националних граница или изван њих (Ђукић, С., 2012). Кривична дела привредног криминалитета, односна коруптивна дела, веома је тешко открити и доказати. Број откривених случајева кривичних дела привредног криминалитета, број поднетих кривичних пријава, број извршилаца кривичних дела (посебно са елементима корупције) против којих су покренути кривични поступци и примењене законске мере не дају праву слику о обиму и распрострањености ове појаве.

Доношење Националне стратегије за борбу против корупције, израда и спровођење акционог плана, као и доношење нових и измена постојећих закона и њихова ефикасна примена, само су један сегмент борбе против привредног криминалитета. У упоредној пракси у свету корупција се најчешће схвата као злоупотреба овлашћења ради личне користи (из увода Националне стратегије за борбу против корупције у Републици Србији за период од 2013. до 2018. године). Закон о Агенцији за борбу против корупције одређује корупцију као однос који се заснива на злоупотреби службеног, односно друштвеног положаја или утицаја, у јавном или приватном сектору, ради стицања личне користи или користи за другога. Да би ова борба

³ Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала донет је и објављен у *Службеном гласнику РС*, број 42 од 19. јула 2002. године, а прве измене претрпео је већ априла 2003. године. Закон о изменама и допунама овог Закона објављен је у *Службеном гласнику РС*, број 39 од 11. априла 2003. године.

могла да се и суштински, а не само декларативно спроведе, неопходна је најшира друштвена акција у коју се морају укључити сви чиниоци демократског друштва – од носилаца функција државне и политичке власти, до оних о чијим правима и обавезама та власт доноси одлуке. При томе се увек мора имати у виду чињеница да су модерни облици привредног криминалитета нераскидиво повезани са разним облицима међународног, не само економског и финансијског организованог криминала, већ и са организованим криминалом у вези са илегалном производњом и кријумчарењем опојних дрога, оружја и других опасних материја, трговином људима, прањем новца и финансирањем међународног тероризма. У тесној вези са привредним криминалитетом и корупцијом развијају се и нови – модерни видови криминала, као што су високотехнолошки криминал и илегална трговина еколошки опасним отпадом, као један од најуноснијих и најопаснијих облика еколошког криминала. Анализа нових појавних облика привредног криминалитета и корупције наводи на закључак да је без ефикасне и ефективне међународне сарадње немогуће остварити успех у борби против ових деликата.

Ипак, резултати борбе против привредног криминалитета и коруптивних кривичних дела у Републици Србији, након доношења Националне стратегије за борбу против корупције, дакле за период од 1. 1. 2006. до 31. 12. 2006. године могу се оценити знатно бољим од резултата постигнутих у ранијем периоду. Полиција је током 2006. године поднела 1.157 кривичних пријава против 1.928 лица, од којих је 197 лица лишено слободе, због основане сумње да су извршили 2.809 кривичних дела. Међу откривеним кривичним делима највећи број спада у злоупотребу службеног положаја (1.444), проневере (242), примање мита (64), давање мита (31), фалсификовање службене исправе (780) и неосновано добијање и коришћење кредита и других погодности (24). Међу пријављеним лицима најзаступљенији су запослени у друштвеним и приватним предузећима (1.215), запослени у јавним предузећима, као што су ЕПС, Србијашуме и НИС (273), запослени у органима државне управе и локалне самоуправе (128), запослени у МУП-у (76), у Управи царина (61), у здравству (74), у просвети (49), у правосудним органима (судије, вештачи...) (37), у Пореској управи (22), у инспекцијским органима (15) и остали запослени (681). Статистичке показатеље о корупцији, засноване на реализованим случајевима, не могу се упоређивати са оним што називамо „тамна бројка криминалитета“, у овој области. Једна од основних карактеристика корупције јесте њена прикривеност, тако да је тамна бројка у овој области знатно већа у односу на друге врсте криминала.

У извештају Комитета за цивилне слободе и међународне послове ЕУ каже се да корупција представља зло због тога што смањује поверење у владу и њене институције; што лагано руши демократију и стабилност коју доноси то политичко уређење; што поткопава економски развој државе; што је одскочна даска за криминал „белих крагни“. Тек са појавом корупције политичар заиста постаје проститутка, а државни функционер, уместо да служи народу, њен роб, што у вези са међународним криминалом омогућује велике преваре владиних чиновника и политичких функционера (Д. Јуричан, *Корупција као социјално и политичко зло*, www.radiostudent.si). Међународни монетарни фонд процењује да је годишњи профит од криминалних делатности 550 милијарди евра, а те делатности у великој мери почивају на корупцији (Фалацић А., 2008:82).

Кривична дела примања и давања мита најчешће се одвијају „у четири ока“, било да се поклон или обећање поклона дају непосредно или преко посредника. Користољубиве злоупотребе службеног положаја и друга кривична дела са елементима корупције (закључење штетног уговора, превара у служби, проневера, кршење закона од стране судије, противзаконито посредовање, фалсификовање службене исправе и др.), такође се врше прикривено. Злоупотребе, проневере и друга кривична дела често се накнадно прикривају помоћу фалсификоване службене документације, што се затим у поступку користи као доказно средство, али неретко се у пракси догађа да извршиоци уништавају или сакривају службену и пословну документацију, како би онемогућили доказивање основног кривичног дела са елементима корупције. Постигнути резултати на сузбијању привредног криминалитета показују да су органи откривања и гоњења кривичних дела способни да открију и докажу ову врсту криминалитета, али не и да га сузбију. Они спроводе репресивне мере, односно откривају кривична дела и њихове извршиоце. Међутим, борба против ове врсте кривичних дела треба да се заснива, пре свега, на превенцији. Да би се она ефикасно спроводила, неопходно је стварање економског, правног и политичког амбијента у којем се простор за одвијање ових кривичних дела сужава на друштвено прихватљиве размере. То се постиже правим мерама економске политике, бољим законским решењима и координираном акцијом свих релевантних органа и институција. Неопходно је да се доносе нове и ефикасне примене већ донетих закона и других подзаконских аката и прописа.

Осим неопходности измене постојећих и доношења нових закона не мање важну улогу у борби против привредног криминалитета има и примена тих прописа, која мора да буде заснована на начелима професионализма. У вези с тим, важну улогу имају обука, специјализација и усавршавање органа откривања и гоњења кривичних дела. Ефикасно и ефективно спровођење кривичноправних одредби захтева обуку, специјализацију и стално стручно усавршавање припадника полиције, јавних тужилаца и судија за откривање и гоњење кривичних дела из области економског и финансијског привредног криминалитета, а посебно кривичних дела корупције. Не мање важну улогу у примени закона има и остваривање сарадње између државних органа, као и сарадња тих органа са свим другим субјектима демократског друштва. Сарадња се мора одвијати како на националном, тако и на међународном нивоу. Министарство унутрашњих послова, као орган откривања кривичних дела и њихових извршилаца, најактивнији је и најорганизованији државни орган који се бори против ове врсте кривичних дела. Ову борбу спроводе специјализоване екипе криминалистичке полиције, задужене за сузбијање привредног, односно финансијског и економског криминала.

Најзад, треба рећи да, у складу са дефиницијом корупције, која се наводи у Националној стратегији за борбу против корупције Владе Републике Србије, под појам корупције обавезно треба подводити следећа кривична дела: 1. *давање и примање мита у вези са гласањем*; 2. *неосновано добијање и коришћење кредита и друге погодности*; 3. *одавање пословне тајне* (из користољубља); 4. *фалсификовање службене исправе* (када је извршено у стицају са неким од кривичних дела извршених из користољубља); 5. *злоупотреба службеног положаја*; 6. *кршење закона од стране судије, јавног тужиоца и његовог заменика*; 7. *превара у служби*; 8. *проневера*; 9. *противзаконито посредовање*; 10. *примање мита*; 11. *давање мита*; 12. *одавање службене тајне* (из користољубља) и остала кривична дела (Ђукић, С., 2015).

Активност државе у спречавању привредног криминалитета – анализа резултата у Србији

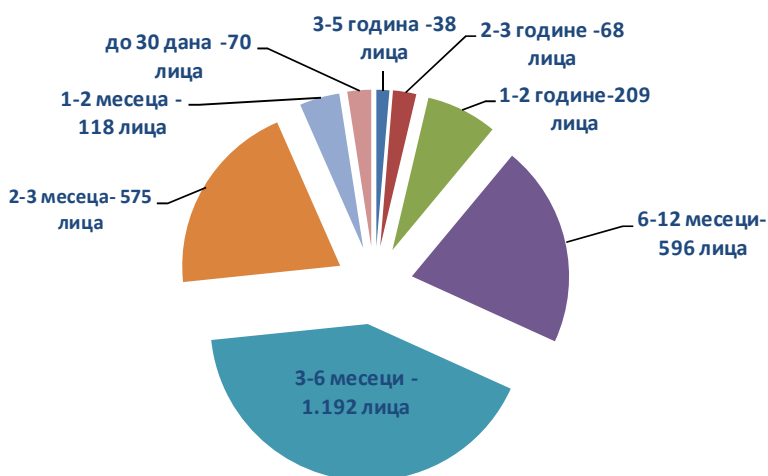
Појаву привредног криминалитета је веома тешко статистички обрадити, пошто се готово увек одвија у „четири ока”, а циљ учесника у тој активности јесте да она остане тајна. Због тога је за кривична дела овог облика криминалног деловања карактеристична велика „тамна бројка”. Њен статистички и материјални израз је мито. Због њених карактеристика реакција државе на ову врсту криминалитета је различита и зависи од конкретних облика испољавања. Један од облика супротстављања јесте и репресија која, по правилу, ступа на сцену након извршења кривичног дела, а њен циљ јесте да се кривично дело разјасни и предузму адекватне мере према извршиоцу, односно да му се изрекне адекватна казна. Репресијом се не делује директно на узроке већ се настоји да се елиминишу последице које су настале њеним деловањем. Због тога се, као доминантне мере репресије, јављају мере казнене репресије, у чијој примени мора доћи до изражаја поштовање начела законитости. Законита примена казнене репресије омогућава да сва лица, без обзира на друштвену и политичку моћ, уколико су учиниоци неког кривичног дела (посебно корупцијског кривичног дела), буду обухваћена кривичним прогоном (Бошковић, 2000:121). Пошто се у основи сваког дела с елементима корупције налази злоупотреба службеног положаја, ова се појава и посматра првенствено кроз кривична дела против службене дужности. У Републици Србији кривично законодавство је настојало да сузбије ову врсту кривичних дела прописивањем оштрих кривичних санкција. Међутим, резултати државне репресије показују да прописивање таквих санкција само по себи није гарант успеха у борби против привредног криминалитета. То показује анализа резултата у Србији, за период од 2000. до 2009. године, кроз однос поднетих кривичних пријава, оптужења, пресуда и броја осуђених лица на казне затвора за кривична дела против службене дужности (Нинчић, 2011).

Тако, према подацима МУП-а Р. Србије у оквиру укупног броја кривичних дела која су извршена у Републици Србији, у периоду од 2000. до 2009. године поднета је 45.681 кривична пријава за кривична дела против службене дужности. Од њих је оптужено 17.428 лица или 38,15% од укупног броја поднетих кривичних пријава, док је осуђено 10.384 лица или 59,6% укупно оптужених. Од тога је 2.900 лица или 27,9% осуђено на затворске казне. То просечно по години износи 4.568 кривичних пријава (Ђукић, С., 2015).

Други извор статистичких података о структури и динамици службених кривичних дела јесу подаци из годишњих извештаја Окружног суда у Београду (са подручним општинским судовима) као највећег суда у Србији чији подаци могу да се узму као репрезентативни у посматрању кретања кривичних дела која су предмет наше анализе. То значи да се, и поред покушаја „увођења реда” у држави, након промена 2000. године, честих измена кривичног законодавства и поштравања кривичних санкција за кривична дела против службене дужности, односно кривичних дела с елементима корупције, није дошло до повољних резултата у супротстављању корупцији. Супротно очекивањима, кривична дела против службене дужности, односно кривична дела с елементима корупције имају тенденцију повећања, изостају корените реформе у свим сегментима битним за функционисање друштва и нема чврсте политичке воље за спречавање корупције, што многе корупционашке афере у којима учествују лица на највишим државним и политичким функцијама свакодневно потврђују (Ђукић, С., 2015).

Са аспекта броја извршилаца, учесталости и последица које производе, у Републици Србији је, у периоду који се анализира, изражено вршење кривичних дела против службене дужности, а као најчешћа кривична дела јављају се: злоупотреба службеног положаја, примање мита, давање мита и фалсификовање службене исправе.

У периоду од 2000. до 2009. године највише лица осуђено је на затворску казну од 3 до 6 месеци – 1.192 или 41,1% од укупно осуђених на затворске казне; затим у трајању од 6 до 12 месеци – 596 или 20,5% и од 2 до 3 месеца – 575 или 19,8% лица од укупног броја осуђених на затворску казну, што значи да је највише осуђених на затворску казну у трајању од 2 до 12 месеци – укупно 2.363 лица или 81,4% од укупног броја осуђених на затворске казне (Ђукић, С., 2015).

Слика 1 – Број лица којима је изречена затворска казна у периоду од 2000. до 2009. године

На основу наведених података може се закључити да је и у периоду од 2000. до 2009. године у Републици Србији било карактеристично вршење кривичних дела против службене дужности и кривичних дела с елементима корупције. Међутим, мали проценат кривичних пријава резултирао је казном затвора. Разлог томе је: недостатак квалитетних доказа; спорост поступка у свим фазама; коруптивни односи на релацији полиција – тужилаштво – суд; недовољно високе запрећене затворске казне; недовољно висока доња граница запрећене казне.

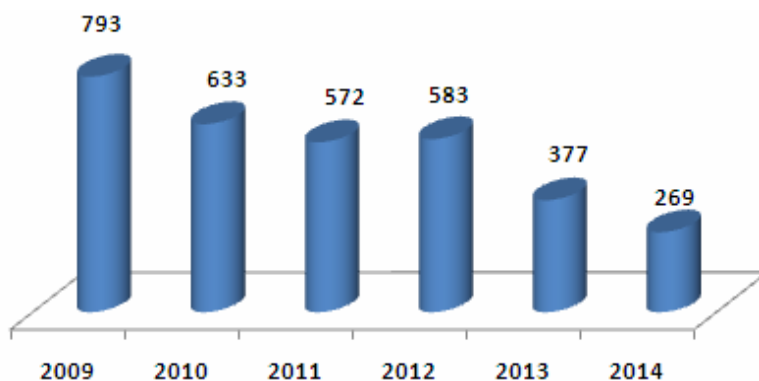
С друге стране, уколико од укупног броја пресуда на казну затвора 79,4% чине пресуде на казну затвором у трајању до 12 месеци, очито је да држава не шаље довољно јасну поруку о „неисплативости“, учешћа у корупцији. Напротив, кривична дела против службене дужности су, имајући у виду карактер дела, начин извршења и потенцијалне извршиоце, кривична дела изразите друштвене опасности. Због тога је недопустиво да једна земља која тежи да буде уређена, економски стабилна и на демократским принципима заснована, својом репресивном делатношћу кроз кривично законодавство, за период од 15 година, има резултате који не делују превентивно, као фактор одвраћања од вршења кривичних дела с елементима корупције већ, супротно томе, могу стимулативно деловати на потенцијалне учиниоце по принципу „вреди ризиковати“ (Ђукић, С., 2015).

Анализа укупног броја откривених кривичних дела привредног криминалитета на подручју Полицијске управе у Новом Саду

Према статистичким подацима и по подацима МУП-а Републике Србије, на подручју Полицијске управе у Новом Саду, као друге по величини у Србији, у периоду од 2010. до 2014. године стање у области сузбијања привредног криминалитета карактерише знатно смањење броја откривених кривичних дела, затим добра квалитативна и квантитативна структура откривених кривичних дела, потом, условно речено, знатно мања заступљеност кривичних дела која се односе на злоупотребу службеног положаја (променом Кривичног законика уведено је ново кривично дело – „Злоупотреба положаја одговорног лица” које обухвата одговорност лица у привредним друштвима), као и фалсификовање службене исправе у структури регистрованих кривичних дела, више кривичних пријава и допуна кривичних пријава којима је обухваћено више лица, као и знатно увећање износа материјалне штете и противправне имовинске користи.

Анализирајући кривична дела у 2014. години, са тежиштем на елементима корупције, карактеристично је ефикасно процесуирање 82 кривична дела из области корупције, затим 37 пореских кривичних дела, 18 дела из области банкарског пословања, 13 кривичних дела из домена недозвољене трговине – „акцизних роба”, драстичан пораст појаве кривичног дела које се односи на неовлашћено организовање игара на срећу – 21, која су резултирала проналаском и одузимањем предмета „сиве економије”, и 3 дела из области незаконите приватизације, док у анализираном периоду нису евидентирани резултати у откривању кривичног дела прање новца.

Анализом откривених кривичних дела у области привредног криминалитета, у току 2014. године, уочљиво је да је полиција открила укупно **269** кривичних дела, што је мање за 108 дела или 28,6% у односу на 2013. годину (377). Посматрајући укупну структуру свих регистрованих кривичних дела, на нивоу Полицијске управе у Новом Саду, дела из области привредног криминалитета чине **2,2%**.

Слика 2 – Укупан број кривичних дела привредног криминалитета за период од 2010. до 2014. године (Извор: аутор)

Међутим, у анализираном периоду, односно у току 2014. године, полиција је поднела **202** кривичне пријаве, којима је обухваћено **375** кривичних дела, од тога **167** кривичних дела **привредног криминалитета**, **57** дела **високотехнолошког криминалитета** и **151** кривично дело које по номенклатури припада **општем криминалитету**.

Структура кривичних дела из области **високотехнолошког криминалитета** за која је полиција поднела пријаве је следећа:

- **54** дела – фалсификовање и злоупотреба платних картица,
- **2** дела – неовлашћено коришћење туђег дизајна и
- **једно** кривично дело – неовлашћена употреба туђег пословног имена и друге посебне ознаке робе или услуга.

Структура кривичних дела из области **општег криминалитета** за која је полиција поднела пријаве изгледа овако:

- **64** дела – фалсификовање исправе,
- **63** дела – превара,
- **14** дела – неосновано добијање и коришћење кредита и друге погодности,
- **4** дела – злоупотреба поверења,
- **2** дела – удруживање ради вршења кривичних дела и
- **по једно** кривично дело – тешка дела против опште сигурности, тешка крађа, противправно заузимање земљишта и неизвршење судске одлуке.

Због откривених кривичних дела из области привредног криминалитета поднето је **184** кривичних пријава, против **241** лица. Мера задржавање у службеним просторијама до 48 часова одређена је за **32** лица, док је једном лицу одређена мера полицијског хапшења.

Материјална штета причињена откривеним кривичним делима износи 3.185.525.934,00 динара, док је остварена противправна имовинска корист од 2.057.111.837,00 динара.

У структури кривичних дела привредног криминалитета извршених на подручју Полицијске управе Нови Сад, у току 2014. године, највише је кривичних дела:

- злоупотреба положаја одговорног лица – **60**,
- фалсификовање службене исправе – **25**,
- злоупотреба овлашћења у привреди – **24**,
- неовлашћено организовање игара на срећу – **21**,
- навођење на оверавање неистинитог садржаја – **18**,
- **по 16** дела превара у привреди, пореска утаја и проневера, злоупотреба службеног положаја – **13**,
- **по 11** дела превара у осигурању и издавање чека и коришћење платних картица без покрића,
- недозвољена трговина – **7**,
- неовлашћено бављење одређеном делатношћу – **4**,
- **по 3** дела – грађење без грађевинске дозволе, фалсификовање новца и неосновано исказивање износа за повраћај пореза и порески кредит из Закона о пореском поступку и пореској администрацији,
- **по 2** дела – оштећење повериоца, недозвољена производња, несавестан рад у служби, послуга и недозвољени промет акцизних производа из Закона о пореском поступку и пореској администрацији и

– по једно кривично дело – злоупотреба права из социјалног осигурања, фалсификовање знакова за вредност, прибављање, набављање и давање другом средстава за фалсификовање, обмањивање купаца, ненаменско коришћење буџетских средстава, трговина утицајем, примање мита и чл. 57 Закона о девизном пословању.

Слика 3 – Упоредни приказ најзаступљенијих кривичних дела привредног криминалитета (Извор: аутор)

Такође, у анализираном периоду, односно у току 2014. године, извршено је 138 кривичних дела из области високотехнолошког криминалитета, и то: 126 дела фалсификовања и злоупотребе платних картица, 5 дела приказивања, прибављања и поседовања порнографског материјала и искоришћавања малолетног лица за порнографију, 4 дела неовлашћеног искоришћавања ауторског дела или предмета сродног права, 2 дела неовлашћеног коришћења туђег дизајна и једно кривично дело неовлашћене употребе туђег пословног имена и друге посебне ознаке робе или услуга.

Осим тога, извршено је и **89** кривичних дела из области **еколошког** криминалитета, од којих су: 66 дела шумска крађа, 16 дела убијање и злостављање животиња, 4 дела незаконит лов и по једно кривично дело загађење животне средине, пустошење шума и незаконит риболов.

Један од основних проблема при истраживању деликата привредног криминалитета јесте да не постоје валидни статистички подаци о његовим размерама. Сигурна је претпоставка да званична евиденција привредног криминалитета представља „врх леденог брега“, док се „**тамна бројка криминалитета**“ може само нагађати. Осим тога, постоје и случајеви када криминалистичке обраде, због недостатка доказа, не могу доћи до лица која су организатори инкриминација (лица из зоне тзв. „белог окрватника“), која својим ауторитетом и друштвеном позицијом гарантују брзу реализацију услуге, али су за договор и реализацију наплате од клијента „задужили“ неког од сарадника, који у случају истраге преузима целокупну одговорност.

Закључак

Деликти привредног криминалитета, посебно они са елементима корупције, онемогућавају развој друштва, стварају неповерење грађана према власти и њеним органима, блокирају реформе, умањују спремност на инвестиције, наносе финансијске штете, уништавају привреду, шкоде међународном угледу земље, итд. Због тога је неопходно водити борбу против привредног криминалитета и корупције свим расположивим средствима државе и демократског друштва. Борба против ових деликата треба да се заснива на превентивном деловању, а не само на кривичном прогону, односно репресивном деловању, јер је то кратког даха.

Још једна веома важна превентивна мера коју је наше законодавство увело, а у многим земљама је већ међународно прихваћени стандард, јесте одузимање имовине стечене криминалом, што има за циљ да обесмисли мотиве за бављење криминалом и корупцијом. Имовинска корист, односно користољубиви мотив је разлог вршења већине кривичних дела. Истовремено, овом мером спречило би се убацивање нелегално стечених прихода од криминала и корупције у легалне робно-новчане привредне токове. Тиме се ускраћује и финансирање вршења будућих кривичних дела. Ова мера усмерена је ка врху пирамиде сваке организоване криминалне групе, али и према свима који својим коруптивним понашањем подржавају и омогућавају организовани криминал. Таква мера подржава владавину права у свакој држави и остварење моралног принципа да нико не може да задржи корист стечену вршењем кривичних дела. Доношење одговарајућих закона је веома важно за превенцију криминалитета, јер се на тај начин сужава простор за вршење кривичних дела привредног криминалитета. Још важније је стварање услова да се закони ефикасно спроводе и примењују према свима под једнаким условима. Дискрециона права државних службеника приликом примене прописа, а посебно када одлучују о правима и обавезама грађана и правних лица, треба свести на најмању могућу меру. Побољшање материјалног статуса државних службеника учиниће њихова радна места атрактивнијим, повећати заинтересованост кандидата за рад у државној служби и зауставити одлив квалитетних кадрова у иностранство.

Превенција криминалитета захтева и елиминисање неких од њених узрока. Да би се узроци отклањали, потребно је најпре прикупити податке о привредном криминалитету и корупцији, њеном обиму и раширености, затим анализирати узроке и појавне облике, па на основу резултата анализа планирати и спроводити конкретне акције. Едукација најширих слојева становништва о штетности привредног криминалитета, посебно са елементима корупције и опасностима које они носе, од велике је важности. Програми едукације о привредном криминалитету и корупцији морају да се спроводе на свим нивоима, у васпитно-образовним установама, у локалној заједници кроз тематске трибине, семинаре, курсеве, у здравству, јавној управи, а посебно преко средстава јавног информисања која треба да утичу на стварање јавног мњења које осуђује такве појаве. За ефикасно супротстављање привредном криминалитету и корупцији веома је битна стручност кадрова, а посебно специјализација и едукација кадрова кроз разне облике стручног усавршавања.

Литература

- [1] Александар Фалаџић, „Кривичноправни и криминолошки аспект корупцијских кривичних дјела”, *Часопис за пословну економију, предузетништво и финансије*, Пословна економија, Универзитет ЕДУКОНС Сремска Каменица, година излажења 10, број 2, (2008): страна 82.
- [2] Драгољуб Мићуновић, Предговор за књигу *Корупција у Србији* (Београд: Центар за либерално-демократске студије, 2011), страна 7.
- [3] Драгомир Антонић, *Корупција у Србији* (Београд: Центар за либерално-демократске студије, 2001).
- [4] Ђорђе Николић, „Облици корупције на царини”, часопис *Безбедност*, година излажења 52, број 2, (2010): страна 162-179.
- [5] Жељко Нинчић, „Корупција и реаговање државе”, часопис *Безбедност*, година излажења 52, број 3, (2011): страна 126-133.
- [6] Жељко Нинчић, *Србија и корупција* (Београд: Задужбина Андрејевић, 2012).
- [7] Зоран Ђокић и Александар Шћекић, „Корупција као тешки облик криминала”, Зборник радова „Корупција као тешки облици криминала”, XVI семинар права, Будва 8-12. јун; Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Виша школа унутрашњих послова, (2004): страна 259-278.
- [8] Зоран Ђокић и др., *Јавна безбедност и проблем сиве економије* (Београд: Виша школа унутрашњих послова, 2008).
- [9] Зоран Миливојевић, и др., *Упутство за употребу корупције* (Београд: Аргумент, 2012), страна 11.
- [10] Миле Матијевић и Милош Марковић, *Криминалистика* (Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, 2013).
- [11] Мило Бошковић, *Криминолошки лексикон* (Нови Сад: Матица српска, 1999).
- [12] Мићо Бошковић, *Актуелни проблеми сузбијања корупције* (Београд: Полицијска академија, 2004).
- [13] Мило Бошковић и Милош Марковић, *Криминологија - са елементима виктимологије* (Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, 2015).
- [14] Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза* (Београд: Просвета, 1986).
- [15] Никола Важић, *Одузимање имовине проистекле из кривичног дела и међународни правни стандарди*, (Београд: Интермекс, 2010), страна 107.
- [16] Национална стратегија за борбу против корупције, Службени гласник РС, број 109/2005 и Акциони план за примену Националне стратегије за борбу против корупције.
- [17] О овоме више: Julia Dolgova, A. (1997): Organized crime in Russia, Organized crime in the Baltic Sea Area - Pre Congress organized by the Swedish national section of AIDP, Saltsjobaden-Sweden, Nouvelles Etudes Penales, 1998, страна 175-193.
- [18] С. Ђукић, „Узроци, појавни облици и економске последице корупције у Србији” - компаративна анализа код развијених земаља и земаља у транзицији, (докторска дисертација, Универзитет EDUCONS, Факултет пословне економије, 2015).
- [19] Станимир Ђукић, *Емпиријска анализа феномена корупције у Србији и корупција у привреди*, Часопис Војно дело, година излажења 67, број 4, (2015): страна 274-285.
- [20] Станимир Ђукић, *Актуелно стање корупције у Републици Србији*, Часопис: Годишњак Универзитета ЕДУКОНС, Факултет Пословна економија, Сремска Каменица, година излажења 7, број 1, (2012): страна 33-36.
- [21] С. Ђукић, „Активности и економске последице организованог криминала у јавном сектору” (мастер рад, Универзитет EDUCONS, Факултет пословне економије, 2010).
- [22] Слободан Надрљански, „Закон о одузимању имовинске користи као мера превенције криминала” (Београд: Правни факултет, 2010), страна 319-331.